

Utviklingshemning, utfordrende atferd, vesentlig skade, samtykke, verge og kapittel 9

Børge Holden

Sykehuset Innlandet, Helse Stavanger

Hva er utviklingshemning, og hva bygger diagnose på?

Utviklingshemning betyr at intellektuelle funksjoner som resonnering, problemløsning, planlegging, abstrakt tenkning, vurdering, læring av skoleferdigheter, evne til å lære av erfaring og sosialt ansvar, er svekket

Det samme er praktiske ferdigheter

Diagnoser for utviklingshemning stilles på grunnlag av (1) IQ fra ca. 69 og nedover, (2) et generelt nedsatt funksjonsnivå og (3) at tilstanden inntreffer før voksen alder, altså innen ca. 18 år

Trolig snaut to prosent av befolkningen har utviklingshemning

ICD-11 (fra 2018?) vil trolig bruke betegnelsen «intellektuell utviklingsforstyrrelse»

Grader av utviklingshemning (etter DSM-IV-TR, 2000)

Lett utviklingshemning

De fleste med lett utviklingshemning utvikler sosiale ferdigheter og språk før de er fem år

De fleste har minimale sensoriske og motoriske svekkelser, og kan ofte ikke skjernes fra barn uten utviklingshemning før de blir eldre

I slutten av tenårene kan de tilegne seg skoleferdigheter på nivå med ca. sjette klasse

I voksen alder kan de oppnå nok sosiale og arbeidsmessige ferdigheter til stort sett å klare seg selv, men kan trenge veiledning, støtte og bistand i vanskelige sosiale og økonomiske situasjoner

Med riktig støtte kan de fleste med lett utviklingshemning klare seg godt i samfunnet, enten selvstendig eller i en bolig der de får bistand

Moderat utviklingshemning

De fleste med moderat utviklingshemning lærer noe kommunikasjon i løpet av de første leveårene

De kan lære et arbeid

Med litt veiledning kan de stille seg en del selv

De kan ha utbytte av ulike former for opplæring, men vil sjelden lære skoleferdigheter utover 3. klasse i grunnskolen

De kan lære å reise alene til kjente steder

I ungdommen kan manglende kunnskap om sosiale regler skape problemer i forhold til jevnaldrende

I voksen alder kan de fleste utføre enkelt manuelt arbeid under veiledning, på tilrettelagte arbeidsplasser

De er som regel avhengige av bistand i dagliglivet

Alvorlig utviklingshemning er svakere fungering

Dyp utviklingshemning kan være svært svak fungering

Rettesnorer er at voksne med:

- **Lett** utviklingshemning fungerer på ca. 9- til 12-årsstadiet. IQ ca. 50–69
- **Moderat** utviklingshemning på rundt seks- til niårsstadiet. IQ ca. 35–49
- **Alvorlig** utviklingshemning ca. tre- til seksårsstadiet
- **Dyp** utviklingshemning ca. null- til treårsstadiet

Utviklingshemning innebærer altså alt fra personer som må undersøkes grundig før man ser utviklingshemningen, til hjelpeløse personer med store motoriske og sansemessige vansker

Ca. 85 prosent av alle med utviklingshemning har lett utviklingshemning

Ellers

- Intelligenstester har feilmargin på ca. fem IQ-poeng
- Det samme gjelder når resultater på intelligenstest spriker mye, slik at IQ er lite «valid»
- Generelt er intelligenstesting viktigst i vurdering av personer med lett og til dels moderat utviklingshemning, og personer som er på grensen mellom utviklingshemning og ikke
- De mest brukte testene, Wechsler-testene, er ikke tilpasset og normert for svakerefungerende
- Hvis personen har utviklingshemning, men graden er uklar, kan diagnosen *uspesifisert utviklingshemning* brukes
- Flere er på grensen mellom utviklingshemning og ikke utviklingshemning, enn det er personer med tydelig utviklingshemning til sammen
- Mange med lett utviklingshemning får dermed diagnosen nokså skjønnsmessig, og diagnosen kan endres

Fordeling av personer med IQ fra 60 til og med 69

40	60	0.4	57-66	56-67
41	60	0.4	57-66	56-67
42	61	0.5	58-67	57-68
43	62	1	59-68	58-69
44	62	1	59-68	58-69
45	63	1	60-69	59-70
46	64	1	61-70	60-71
47	64	1	61-70	60-71
48	65	1	62-71	61-72
49	66	1	63-72	62-73
50	66	1	63-72	62-73
51	67	1	64-73	63-74
52	68	2	65-74	64-75
53	68	2	65-74	64-75
54	69	2	66-75	65-76

Fordeling av personer med IQ fra 70 til og med 79

Sum skalerte skårer	FSIQ	Persentil	Konfidensintervall	
			90 %	95 %
55	70	2	66-76	66-77
56	70	2	66-76	66-77
57	71	3	67-77	67-78
58	72	3	68-78	67-79
59	72	3	68-78	67-79
60	73	4	69-79	68-80
61	74	4	70-80	69-81
62	74	4	70-80	69-81
63	75	5	71-81	70-82
64	76	5	72-82	71-83
65	76	5	72-82	71-83
66	77	6	73-83	72-84
67	78	7	74-84	73-85
68	78	7	74-84	73-85
69	79	8	75-85	74-85

Når det er tvil om personen har utviklingshemning, eller i hvilken grad, er det spesielt viktig å vurdere generelt funksjonsnivå

Det kan være komplisert:

Det fins knapt presise retningslinjer for hvor svekket generell fungering må være, og på hvilke områder, for å tilsi utviklingshemning

Ifølge DM-ID, et diagnoseverk for personer med utviklingshemning, kan utviklingshemning vurderes ut fra følgende områder:

1. Egenomsorg (daglige aktiviteter som stell, toalett, spising, av- og påkledning og personlig hygiene)
2. Språk og kommunikasjon (evne til å uttrykke seg og å forstå hva andre sier, inkludert å tolke andres kroppsspråk)
3. Bruk av samfunnstilbud (riktig bruk av for eksempel restauranter, transport, butikker og det som dreier seg om livssyn)

4. Evne til å bo selvstendig (husstell, vedlikehold, matlaging, innkjøp og trygghet i hjemmet)

5. Sosiale ferdigheter (få og beholde venner, oppføre seg kontrollert på offentlige steder, smile og vise verdsetting, og unngå uanstendig oppførsel, stygge ord og gester, upassende tilnærmelser mot andre, vulgær oppførsel og sinneutbrudd)

6. Helse og sikkerhet (evne til å ha sunt kosthold, ta vare på grunnleggende helse og følge regler og bestemmelser)

7. Arbeid (ferdigheter som trengs for å ha en jobb)

8. Selvbestemmelse (evne til å ta viktige avgjørelser som gjelder planlegging og personlige mål)

Begrensningene må være mer eller mindre varige, og skyldes manglende ferdigheter og læreevne, ikke motivasjon, livsstil, manglende muligheter, psykiske lidelser inkludert rus, og lignende

Tiltak kan bedre situasjonen, men utviklingshemningen er oftest livslang

Fortsatt er det altså et betydelig skjønn i grensetilfeller...

Sårbarhetsfaktorer, særlig ved lett utviklingshemning

- Fungerer tilsynelatende godt, og kan bli overvurdert, og overlatt for mye til seg selv, gjerne i ugunstige omgivelser. (Mange har ikke engang diagnosen.)
- Godtroende, lite selvhevdende, og kan finne seg i mye eller være mye på «tilbudssiden» for å få venner, og dermed lett for å bli utnyttet
- Psykiske lidelser er trolig mer utbredt blant personer med lett utviklingshemning enn ellers i befolkningen
- Er ofte strafferettslig tilregnelige, men kjenner lite til lover og regler, og kan begå straffbare handlinger, ikke minst seksuelle, uten å vite det
- Slike faktorer skal likevel ikke ha noe å si for diagnose...

Samtykkekompetanse

... betyr at man forstår de valgene man tar, og kan vurdere konsekvensene av dem

- Samtykkekompetanse kan bortfalle helt eller delvis, så det må klarlegges hva personen skal forstå
- Redusert forståelsesevne er ikke nok til å fratras samtykkekompetanse: Det må være **åpenbart** at personen ikke er i stand til å forstå hva samtykket gjelder, og følgene av det
- Terskelen for at kompetansen bortfaller, er derfor **meget høy**
- Er det **tvil** om forståelsesevnen, skal personen regnes som kompetent, og samtykke til eller motstand mot et tiltak må respekteres
- Samtykkekompetanse er ikke «enten/eller». Den kan bortfalle for noen beslutninger, men ikke for andre

Forts.

- Manglende forståelse må også ha en bestemt årsak, for eksempel utviklingshemning (se fylkesmannen.no: «Begjæring om vergemål (eller endringer i eksisterende vergemål)», under «Tilstander som kan danne grunnlag for begjæring». Der står det blant annet at «Personer med ulike grader av autisme vil kunne omfattes som følge av forstyrrelser i den psykologiske utviklingen. Utviklingshemming omfatter bl.a. personer med Downs syndrom»
- Men en slik tilstand alene er ikke nok til at samtykkekompetansen bortfaller: Personen må **på grunn av tilstanden** åpenbart ikke være i stand til å forstå hva samtykket innebærer
- Uansett skal en diagnose ligge til grunn for vergemål. (Det kan være at «blandingstilstander» å la «nesten utviklingshemning» og ADHD, avhengig personlighetsforstyrrelse og lignende kan medføre at diagnosekravet er oppfylt, men det virker uklart)
- Relevant diagnose er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, for å opprette vergemål. Personen kan være i stand til å ivareta sine interesser, og ha samtykkekompetanse, på tross av en slik diagnose. Det må alltid vurderes

Det er viktig å vurdere samtykkekompetanse med tanke på:

1. Selvbestemmelse, handleevne
2. Eventuelt vergemål, og valg av nærmeste pårørende
3. Hvor mye man skal påvirke personen
4. Om personen kan unngå å bli utsatt for overgrep og annen vesentlig skade, og utsette andre for det samme, eller om personen trenger bistand til det
5. Kapittel 9, der «beslutningskompetanse» brukes som begrep:
 - I forbindelse med kapittel 9 «... må en persons beslutningskompetanse hensyntas når et tiltak vurderes iverksatt mot vedkommendes vilje» (Rundskrivet, s. 29), særlig når tiltak gjelder grunnleggende behov
 - Det betyr imidlertid ikke «full nektingsrett»: Beslutningskompetanse er kun et moment i vurderingen av om vilkårene er oppfylt
 - Personens beslutningskompetanse har også mindre å si for skadeavvergende tiltak, fordi straffeloven da er rettesnor: Ingen har rett til å begå straffbare handlinger, samme hvor mye de forstår
 - Beslutningskompetanse kan dermed ha mer å si når andre utsetter personen for vesentlig skade, og personen ikke motsetter seg det

I vurdering av samtykkekompetanse må det (ifølge «Veiledning for vurdering av pasientens samtykkekompetanse», fylkesmannen.no) tas stilling til evnen til å:

1. Uttrykke valg
2. Forstå og huske informasjon som er relevant for å ta en beslutning
3. Forstå konsekvenser av valg, altså hva som skjer hvis beslutningen tas eller ikke tas
4. Avveie relevant informasjon for og imot beslutningen

Punkt 1 er relativt enkelt, og det skal lite til å oppfylle det

Punkt 2–4 krever langt mer, og avhenger av hva det er tale om, slik at samtykkekompetanse bare bortfaller i spørsmål der det er grunnlag for det

I tillegg er det nok aktuelt å se på:

5. Evnen til å holde fast på en beslutning
6. Hva personen kan være samtykkekompetent til

Noen har gått langt i å mene at det foreligger samtykkekompetanse hvis personen overhodet kan uttrykke en vilje eller mening, det vil si når punkt 1 er oppfylt

- Men de kan ta for lett på punkt 2–5: forståelse, resonnering, avveining og fastholding
- Det kreves riktig nok at personen *åpenbart* ikke forstår, men det går neppe an å forutsette en forståelse som det ikke fins tegn til, for eksempel ved sterk utviklingshemning (eller demens)
- (Hvis grensen settes så lavt, er det vel fritt fram for å få store pengegaver fra personer med dyp utviklingshemning, for ikke å snakke om sex?)

Den som ikke er samtykkekompetent, men som kan bli det, skal få hjelp til det:

- En forutsetning for å kunne forstå konsekvenser av en beslutning, er god informasjon om hva den gjelder
- Informasjon må tilpasses alder, modenhet, psykisk tilstand, språk, funksjonsnivå, kultur- og erfaringsbakgrunn og annet
 - Gi informasjon enkelt, uten unødige detaljer
 - I en situasjon og atmosfære som passer for personen
 - I den ro og mak som kreves (når det er tid til det)
 - Om konsekvenser (farer og fordeler) ved en beslutning, og ved flere mulige beslutninger
- Man må så langt som mulig sikre at personen forstår informasjonen, og legge til rette for at personen kan beholde samtykkekompetanse (hvis man altså klarer å gi den...)
- Målet er selvstendighet, ikke formynderi

Men:

- Informasjon som er for tilpasset, er neppe fullverdig. Hvis personen trenger stor tilpasning, taler det imot samtykkekompetanse
- Man har også begrenset tid til å gi informasjon, eller til å få fram personens vilje
- Å gi uttrykk for fornuftige meninger, ut fra mer eller mindre klare forventninger, og å følge råd, er ikke det samme som å ha samtykkekompetanse

Evne til å forstå er ikke alt – personen må også *ville prøve* å forstå

Andre diagnoser enn utviklingshemning kan derfor være tilleggsfaktorer som svekker samtykkekompetanse, som:

- Personlighetsforstyrrelser (med trekk som «piggene ut», aggresjon, ustabilitet, manipulering, avhengighet, engstelighet, påvirkelighet, «pleasing»)
- ADHD (særlig uoppmerksomhet, impulsivitet)
- Autismespekterforstyrrelser (for eksempel «naivitet»)

Det som er avgjørende for samtykkekompetanse, er forståelse

- Konsekvenser av beslutninger, som å ville ta en svært tapsbringende beslutning, skal ikke ha noe å si for samtykkekompetanse
- Vi kan gjøre «sprøe» valg bare vi vet godt nok hva vi gjør (og ingen er «totalt samtykkekompetente»)
- Men i praksis er det vanskelig å unngå å ta hensyn til konsekvenser, kanskje særlig når verge er nært relatert
- En viss motivering og overtalelse kan derfor være vanskelig å unngå når informasjon gis. (Det er heller ikke galt å gi råd selv om personen forstår konsekvenser, særlig når konsekvensene er alvorlige?)
- Men personen må ikke få, eller gis, inntrykk av at verge bestemmer mer enn verge skal bestemme

Grad av utviklingshemning, og samtykkekompetanse

- Helt generelt kan personer i det øvre sjiktet av lett utviklingshemning ha samtykkekompetanse, særlig gitt grundig og tilpasset informasjon (hvis man igjen klarer å gi den...)
- Men fra det nedre sjiktet av lett utviklingshemning, og «nedover», er det verre

Vergemålsloven og oppretting av vergemål

§ 20. Vilkår for vergemål, lyder slik:

«Den som har fylt 18 år, og som på grunn av sinnslidelse, herunder demens, psykisk utviklingshemming, rusmiddelmisbruk, alvorlig spilleavhengighet eller alvorlig svekket helbred ikke er i stand til å ivareta sine interesser, kan settes under vergemål hvis det er behov for det.

Den som settes under vergemål, skal skriftlig samtykke i opprettelsen av vergemålet, vergemålets omfang og hvem som skal være verge, med mindre han eller hun ikke er i stand til å forstå hva et samtykke innebærer. Det kreves ikke samtykke hvis vergemålet omfatter fratakelse av den rettslige handleevnen.

Det kan opprettes vergemål også for personer under 18 år etter reglene i første og annet ledd, når det etter omstendighetene anses nødvendig at vergemålet fortsetter uavbrutt når personen når myndighetsalderen.»

Men mange forstår ikke hva det er å samtykke til å få verge, og får det uten å ha samtykket...

Noen andre momenter i vurdering av samtykkekompetanse

- Å bli feilvurdert som samtykkeincompetent, er overgrep
- Å bli feilvurdert som samtykkekompetent, er svikt
- Vurdering av samtykkekompetanse er relativt skjønnsmessig, og det finnes ikke standardiserte tester som gir en «objektiv» indeks for en persons samtykkekompetanse
- Spesialisterklæringer om samtykkekompetanse må være nokså generelle, og gå ut på å finne «bunnivået», det vil si om personen *kan* være inkompetent (og kanskje litt om til hva)
- Verge, og andre, må vurdere kompetanse fra situasjon til situasjon. Det er en større oppgave enn mange forstår

Et eksempel på betydningen av samtykke: seksualitet

Hva overgrep kan være (fra Bufdir):

- Enhver seksuell handling utført mot noen som ikke gir, eller er i stand til å gi, sitt samtykke, og der handlingen medfører subjektivt ubehag, smerte, frykt eller annen opplevelse av krenkelse, defineres som seksuelt overgrep
- Seksuelle overgrep innebærer med andre ord å lure eller påtvinge et annet menneske seksualitet som det ikke ønsker, eller utviklingsmessig ikke er i stand til å samtykke til
- Slike overgrep kan straffes etter straffeloven, som også definerer seksuelle overgrep i ulike alvorlighetsgrader (Straffeloven kapittel 19)

Det kan derfor være en oppgave for verge pårørende, tjenesteapparat og spesialisthelsetjeneste å vurdere samtykkekompetansen

Informasjon må i prinsippet gis som ellers

Personen selv har også plikt til å vurdere om den andre er kompetent til å samtykke, hvis han eller hun er kompetent til det:

- «Kan en partner samtykke til sex?»
- «Vet en partner hva vedkommende sier når vedkommende sier «Ja» til sex»? (Men det er vanskelig å vurdere for en person som selv har utviklingshemning, og kan i alle fall ikke forventes av en som har «høygradig» utviklingshemning og som ikke er strafferettslig tilregnelig)

Den som ikke kan samtykke til sex, skal heller ikke kunne ha det uten videre, av hensyn til:

- Seg selv, og
- Den som vil ha seksuell omgang med en som ikke kan samtykke til det (og som kanskje har utviklingshemning selv, men som kanskje likevel er tilregnelig, og kan straffes)

Også (potensielle overgripere) bør altså ivaretas, og veiledes, særlig hvis de har utviklingshemning

Verges rolle og myndighet

§ 33. Vergens plikt til å høre den som er satt under vergemål, mv., som er slik:

«Vergen skal så vidt mulig høre den som er satt under vergemål, før det foretas disposisjoner av større betydning og også når dette ellers fremstår som naturlig.

Er den som er satt under vergemål, ikke fratatt den rettslige handleevnen, kan vergen ikke foreta disposisjonen hvis den som er satt under vergemål, motsetter seg det. Dette gjelder likevel ikke hvis han eller hun ikke er i stand til å forstå hva disposisjonen innebærer.

Fylkesmannen, eller vergen med fylkesmannens samtykke, kan innhente legeerklæring for å få klargjort om vedkommende er i stand til å forstå hva disposisjonen innebærer.

Er den som er satt under vergemål, fratatt den rettslige handleevnen, skal vergen legge vekt på det han eller hun mener. Ektefelle eller samboer skal få uttale seg. Er den som er satt under vergemål, uenig i vergens avgjørelse, kan han eller hun bringe spørsmålet inn for fylkesmannen.»

- Ifølge § 33 kan altså verge foreta disposisjoner som den vergetrengende motsetter seg, når vedkommende «... ikke er i stand til å forstå hva disposisjonen innebærer».
- Det kan virke som en helgardering som bidrar til at den nye loven slik sett fungerer nokså likt den gamle
- Verges store makt er nok også en grunn til at svært få fratras rettslig handleevne, slik det også var for umyndiggjøring

(Så spørres det hva verge i praksis kan bestemme, som vi kommer tilbake til)

Uklarheter om vergemålsloven

- Noen mener at det kan opprettes vergemål uten at diagnosekrav er oppfylt, særlig når personen ønsker det. (Det må vel bety at veldig mange kan få verge?)
- Personen selv, og nære pårørende, kan begjære vergemål (i tillegg til lege, og at verge kan begjære endringer i vergemål), men diagnosekravet gjelder vel også da?
- Det kan virke selvmotsigende at personer som ikke har noen diagnose som kan forklare manglende samtykkekompetanse, skal ha verge: Hvis personen er samtykkekompetent, blir vel verge en ren rådgiver, og trenger en rådgiver å være verge?
- Myndighetene presiserer også at hvis «vedkommendes behov kan dekkes ved andre og mindre inngripende ordninger, for eksempel faste oppdrag i bank, fullmakt, forvaltning av pensjon og trygd gjennom NAV, eller disponering av kontantytelsen for langtidspasienter ved institusjon, skal slike ordninger fortrinnsvis velges»
- Noen jurister hos fylkesmenn sier kategorisk at den som er samtykkekompetent, ikke skal ha verge (med mulig unntak for personer med rus- og spillevansker)

Diagnosegrunnlaget for vergemål kan falle bort...

- For eksempel når diagnose for utviklingshemning oppheves
- Da kan både pårørende og kommunalt personale bli fortvilt over hvordan det skal gå hvis personen ikke lenger skal ha verge (og kanskje kapittel 9-vedtak)
- Mange er utsatt for å gjøre svært uheldige valg, men det trenger ikke å bety at personen skal ha verge

Jeg kan ikke annet enn å dekke meg bak at «Jeg vurderer bare diagnosegrunnlaget», og å vise til at fylkesmannen avgjør...

Verge kan ha mye makt, men vergemål har begrensninger

Ved manglende samtykkekompetanse har verge muligheter til å:

- Regulere økonomi
- Personlige forhold, det vil alle større avgjørelser

Men:

- Verge har knapt maktmidler til å hindre for eksempel direkte utfordrende atferd «der og da», for eksempel at personen utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade, for eksempel overgrep
- Hvis personen ikke følger råd, blir det derfor mer aktuelt med kapittel 9-vedtak
- Det gjelder også personer med utviklingshemning som har samtykkekompetanse

Kapittel 9, og verge

- Et kapittel 9-vedtak krever at personen har verge med mandat til å ivareta oppgaver knyttet til kapittel 9
- Spørsmålet om samtykkekompetanse må avklares ved oppretting av vergemål
- Avgjørelse om samtykkekompetanse tas av fylkesmannen. Uttalelse fra lege, psykolog er sentralt
- Ikke alle med lett utviklingshemning mangler altså samtykkekompetanse
- Men «Kravet om verge i saker etter kapittel 9 er en særregel som går foran vilkårene for vergemål i vergemålsloven § 20. Dette innebærer at reglene om behovsvurdering og samtykke til oppnevning av verge fra personen selv ikke kommer til anvendelse» (Rundskrivet, s. 64).
- Samtykkekompetanse kan dermed ikke hindre et kapittel 9-vedtak

Kapittel 9 «skurrer» kanskje litt for de med lettest utviklingshemning?

Mer om kapittel 9, særlig med tanke på en del «utradisjonelle» typer vesentlig skade

§ 9-1 Formål

Formålet med [kapittel 9] er å hindre at personer med utviklingshemning utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade, og å forebygge og begrense bruk av tvang og makt

Tvang og makt kan bare brukes når det er faglig og etisk forsvarlig

I vurderingen skal det legges særlig vekt på hvor inngripende tiltaket er

Tiltakene må ikke gå lenger enn nødvendig for formålet, og må stå i forhold til det formålet som skal ivaretas. Tvang og makt kan bare brukes for å hindre eller begrense vesentlig skade

Det kan anvendes tvang og makt i følgende tilfeller:

- a) skadeavvergende tiltak i nødssituasjoner
- b) planlagte skadeavvergende tiltak i gjentatte nødssituasjoner
- c) tiltak for å dekke brukerens eller pasientens grunnleggende behov for mat og drikke, påkledning, hvile, søvn, hygiene og personlig trygghet, herunder opplærings- og treningstiltak (s. 50)

4.5.2 Vilkåret om at andre løsninger er forsøkt

4.5.2.1 Generelt om vilkåret

Det er et vilkår for bruk av tvang eller makt at andre løsninger er vurdert og prøvd ut før tiltak med bruk av tvang settes i verk

Kravet om andre løsninger innebærer at det, så langt det er mulig, alltid skal søkes å hindre eller begrense vesentlig skade med tiltak som er basert på frivillighet og samarbeid med tjenestemottakeren

Kommunen må samarbeide med tjenestemottakeren og dennes representanter for å finne alternativer til tvang. Det må gjøres en gjennomgang av alle faktorer som kan ha betydning for den utfordrende atferden, og nødvendige endringer må gjøres i den grad det er mulig

Alle tilgjengelige og forsvarlige faglige tilnærminger skal benyttes for å unngå bruk av tvang og makt

Spesialisthelsetjenesten må involveres og bistå etter behov (s. 70)

4.5.2.2 Nærmere om andre løsninger

For å få en god utprøving av andre løsninger må det først søkes å finne årsaken til atferden

4.5.3.2 Nærmere om vesentlig skade

Tvang og makt kan bare brukes når det er nødvendig for å hindre eller begrense vesentlig skade

Momenter som vil ha betydning ved vurderingen av om en skade er vesentlig, er blant annet skadens varighet, art og alvorlighetsgrad, hvem skadefølgen rammer og i hvilken grad den er mulig å gjenopprette

Selve skadebegrepet omfatter ulike former for skade på legeme eller gjenstander i tillegg til skader av immateriell art, for eksempel krenkelse av personlig integritet og tap

av sosial aktelse

Både fysisk og psykisk skade og smerte, på egen person og på andre personer, omfattes (s. 73)

1. Fysisk skade på egen person

2. Psykisk skade på egen person/hemming av egen utvikling

- Overdreven selvstimulering... vegringsatferd... vegring mot kommunikasjonstrening
Overdreven bruk av Internett, dataspill og lignende... forstyrret døgnrytme, manglende deltakelse på skole og sterkt redusert sosial deltakelse
- ... dersom en tjenestemottakers atferd gjør vedkommende utsatt for **seksuelle eller andre overgrep, eller å bli utnyttet på andre måter**, for eksempel til å begå kriminelle handlinger
- å utsette seg for straffeforfølgning vil ikke uten videre kunne anses som en vesentligskade. Dette må vurderes konkret og individuelt ut fra bl.a. straffereaksjonens alvorlighet og individuelle forhold ved tjenestemottakeren og hans eller hennes situasjon

3. Sosial fornedring

- Dette vil først og fremst være tilfelle i situasjoner hvor det fremstår som en klar forsømmelse av omsorgen for vedkommende ikke å gripe inn... kle av seg på offentlig sted, onanere på offentlig sted, gjøre sitt fornødne andre steder enn på toalettet eller grise med avføring vil vanligvis være så sosialt fornedrende at det må anses for å utgjøre en vesentlig skade
- Å spise enkelte uspiselige ting i nærvær av andre mennesker kan også være sosialt fornedrende...

4. Skader på andre personer

- Fysisk angrep på andre personer er alvorlig, og vil alltid måtte anses for å utgjøre vesentlig skade i lovens forstand
- Også... ulike former for plagsom og påtrengende atferd rettet mot andre personer, herunder for eksempel uønskede seksuelle tilnærminger, truende eller skremmende atferd, spyting og annen tilgrising
- Dersom en voksen person utviser potensielt skadevoldende atferd rettet mot et barn, må som hovedregel enhver form for skade anses som vesentlig... enten det er fysiske skader eller andre former for skade.

5. Materielle skader på egne eiendeler

6. Materielle skader på andres eiendeler

- For... å gripe inn med tvang... må... skaderisikoen være av en viss størrelse... vurdering av hvor alvorlig skade..., og... hvor sannsynlig det er at den aktuelle skaden skal inntreffe
- Den samlede skaderisikoen må... være betydelig høyere enn det som følger av dagliglivets risiko på det aktuelle området
- **Det kan være nødvendig å få bistand fra... personell med relevant kompetanse for å få en tilstrekkelig vurdering av... den konkrete skaderisikoen**
- I saker der den aktuelle risikoen først og fremst knytter seg til fare for vesentlig skade på andre, kan det også være hensiktsmessig å be om en farlighetsvurdering i spesialisthelsetjenesten (s. 77)

Bruk av kapittel 9, muligheter

- Hindring i å gå ut
- Fotfølging
- Varsling og overvåking
- Regulering eller inndragning av gjenstander eller materiale
- Kontroll med internett, telefon

Spesielt når personen utsettes for overgrep fra andre:

- Regulere eller eliminere kontakt med sannsynlig eller faktisk overgriper
- Regler for kontakt med potensiell overgriper, det vil si hyppighet, lengde og form på besøk, og for eksempel at tjenesteytere deltar
- Sistnevnte tiltak kan ha likheter med barnevernstiltak, særlig når de skjer innad i familien

Atferd som volder vesentlig skade mot andre, er normalt også straffbar

Straffeloven for personer med utviklingshemning:

- Personer med lett utviklingshemning, eller «lavgradig utviklingshemning», er strafferettslig tilregnelige, og kan dermed straffes
- Det er ikke lett utviklingshemning i ICD–10-forstand, men «utviklingshemning med sikkerhetsmargin»
- Lett utviklingshemning i ICD–10 går IQ-messig fra ca. 50 til ca. 69, og tilsvarende generell fungering
- Grensen for lett utviklingshemning i straffeloven går fra IQ ca. 55 til ca. 75. Marginen er altså ca. fem. Det kan skyldes at:
 - Intelligenstester har feilmargin, og at
 - Man vil unngå at de med lett utviklingshemning behandles som høyerefungerende enn de er

Forts.

- Personer i det nederste sjiktet av lett utviklingshemning, og med moderat eller enda mer utviklingshemning, som straffeloven kaller «høygradig utviklingshemning», kan ikke straffes
- Men alvorlige straffbare handlinger kan medføre dom til tvungen omsorg (på Brøset)
- (Det gjelder kanskje mest når tjenestetilbudene har vært svake, unnfallenhet etc.)
- Siden 2002 er bare drøyt 20 personer idømt tvungen omsorg
- Som regel er nok også omsorgstjenester og kapittel 9 i khol mer hensiktsmessig
- Kommunene må uansett overta når tvungen omsorg er over

Ellers kan noen være tilregnelige uten å være samtykkekompetente. I så fall er kanskje den nedre grensen for tilregnelighet litt for lav?